

LOZAN BARIŞ KONFERANSI SÜRECİNDE İTALYANLARIN MÜZAKERELERE YAKLAŞIMI

Cem APAYDIN*

Öz

Türkiye'nin bağımsızlığının uluslararası arenada tescil edildiği Lozan Barış Konferansı, 20 Kasım 1922-24 Temmuz 1923 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bu konferansın asıl amacı İtilaf Devletleri ile Türkiye arasındaki barış nizamının tesis edilmesiydi. Bu anlamda, tarafların her birinin ayrı ayrı önem verdiği meseleler ve izlediği çeşitli politikalar bulunmaktaydı. Tabiidir ki, bunların arasında İtalya'nın da kendine ait çıkarlarını gözettiği politikaları söz konusuydu. İtalya, konferans boyunca müzakere edilen meselelerden özellikle Ege Denizi'ndeki adaların hâkimiyeti, Boğazlar rejimi ve iktisadi antlaşmaların üzerinde durmuştu. İtalyanlar bu konuların hepsi üzerinde ayrı stratejiler takip ederek çıkarlarını muhafaza etmeye gayret etti. Bu çalışmanın amacı müzakereler sürecinde İtalyanların amaçlarını ve takip ettikleri stratejileri belgeler ışığında ortaya koyarak analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: Lozan Konferansı, İtalya, İtilaf Devletleri, Ankara Hükümeti.

Abstract

THE APPROACH OF ITALIANS TO NEGOTIATIONS DURING THE LAUSANNE PEACE CONFERENCE

Lausanne Peace Conference, which registered Turkey's independence in international arena, took place from 20 November 1922 to 24 July 1923. The main purpose of this conference was the establishment of peace order between the Allies and Turkey. In this sense, there were various issues and policies that each of the

---

* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı
Doktora Öğrencisi.

E-mail: apaydincem1@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9306-0883>.

Makalenin Geliş Tarihi: 12.02.2018, Makalenin Kabul Ediliş Tarihi: 01.04.2018.

parties took into consideration and followed individually. Of course, among them Italy had also its own policies that safeguarded Italians' self-interests. Among the issues negotiated during the conference, Italy especially focused on the sovereignty of the islands in the Aegean Sea, the Straits regime and economic treaties. Italians tried to maintain their interests by following various strategies on all of these subjects. The purpose of this study is to analyze the objectives of Italians and the strategies they followed during the negotiations in the light of documents.

Keywords: *Lausanne Conference, Italy, Allies, Government of Ankara.*

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlık belgesi olan Lozan Barış Antlaşması, bu sebepten büyük bir önem taşırken; Lozan Barış Konferansı ise bu antlaşmanın müzakere edilip imzalandığı yer olması sebebiyle Türk siyasi tarihinde ciddi bir yer tutmaktadır. Bu nedenle her boyutuyla anlaşılabilmesi adına, üzerinde çok sayıda çalışma üretilmiş; kitaplar ve makaleler yazılmıştır. Ayrıca birçok güncel tartışmanın da konusunu teşkil etmiştir. Biz de, İtilaf Devletleri'nin bir parçası olarak Lozan Konferansı'na katılan İtalya'nın, müzakereler boyunca sergilediği yaklaşımın anlaşılması amacıyla bu çalışmayı ortaya koymuş bulunmaktayız.

Çalışmamızın içeriğinde ana malzeme olarak, konferans boyunca İtalyan delegeleriyle Mussolini arasındaki yazışmaları ihtiva eden İtalyan diplomatik belgeleri ile konferans sürecine girilirken Türkiye'deki İtalyanların vaziyetini daha iyi anlamamızı sağlayan Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet arşivlerine kayıtlı belgeler kullanılmıştır. Ayrıca günü gününe konferansın tutanaklarını ve belgelerini bizlere sunan Bilal Şimşir'in ve Seha Meray'ın çalışmaları¹ konunun anlaşılması adına bize önemli katkılar sağlamıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde; Lozan Konferansı öncesinde Türk-İtalyan ilişkilerinin durumu ve de iki ülkenin ayrı ayrı hangi siyasi atmosfer içerisinde bulunduğu ele alınmıştır. Ayrıca Lozan'a gidilirken hangi stratejilerin geliştirildiği ve ne gibi politik hesaplamalar yapıldığı incelenmiştir. İkinci bölümde ise; konferansın açılması ve müzakerelerin başlamasıyla Lozan'daki diplomatik satrancın taraf-

¹ Bilal Şimşir, **Lozan Günlüğü**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2012; Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar, Belgeler**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.

ları tanıtıldıktan sonra, konferansın çözümsüz dağıldığı 4 Şubat tarihine kadar müzakere edilen konularda İtalyanların yaklaşımı ortaya konmuştur. Konferansın bu birinci bölümünde, İtalyanlar için; On İki Ada, kapitülasyonlar, Boğazlar meselesi ve Müttefikler arasında imzalanması muhtemel yeni bir Üçlü Antlaşma için gerçekleştirilen çalışmalar ön planda olmuştur. Konferansın 4 Şubat'ta antlaşma yapılmadan dağılıp, tekrar toplandığı 23 Nisan'a kadar geçen sürede, İtalyan diplomatların çatışmaların tekrar başlaması endişesiyle müzakerelerin yeniden başlatılması için gerçekleştirdikleri girişimler ön plana çıkarılmıştır. Makalenin üçüncü bölümünde; bu arabuluculuk çalışmaları ile yeniden Lozan'a dönüş ve müzakerelere başlanması süreci ele alınmıştır. Son bölümde ise; Lozan Konferansı tekrar toplandıktan sonra yürütülen müzakerelere yer verilmiştir. Bu dönemde İtalya için Meis Adası'nın egemenliği en önemli mesele olarak öne çıkmıştır. Bu bölümde ele alınan bir diğer konu ise Türkiye ve Yunanistan arasında ihtilafa neden olan meselelerin müzakerelerinde İtalyan temsilcilerinin oynadıkları roldür. Zira Akdeniz'de yeni bir savaş istemeyen İtalya, bu endişeyle sürekli olarak Türk-Yunan gerilimini düşürmek adına gayret göstermiştir.

Bu çalışmada konferans boyunca İtalya'nın önemle üzerinde durup müzakereler esnasında aktif rol aldığı meselelere yoğunlaştığımızı özellikle vurgulamamız gerekir. Bunların dışında kalan ve İtalyanların pasif tutum sergilediği konuların üzerinde ise durulmamıştır.

1. Konferans Öncesi Türk-İtalyan İlişkileri

Lozan Barış Konferansı, bir anlamıyla Türkler için 1912'de başlayan on yıllık bir savaş sürecinin nihayete erişini temsil etmektedir. Bu mücadele tarihi içerisinde ise; İtalyanlar, öncelikle Trablusgarp ve Ege Adaları üzerindeki saldırıları² ve 1. Dünya Savaşı'nı müteakip Anadolu topraklarında giriştikleri işgaller ile yerlerini almışlardır³. Anadolu'da, Batı Cephesi'nde, Yunanlara; Doğu Cephesi'nde Ermenilere; Güney'de ise Fransızlara karşı şiddetli biçimde karşı konulan Türk Milli Mücadelesi başarıya ulaşmıştır. Ermenistan ile

² Şerafettin Turan, "Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hakimiyetinden Çıkışı", Belleten, Cilt: XXIX, Sayı: 113, Ocak 1965, s. 87.

³ John Gooch, *The Italian Army and the First World War*, Cambridge University Press, 2015, s. 309.

3 Aralık 1920’de Gümrü Antlaşması, Fransa ile 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması imzalanarak bu cephelerdeki mücadele nihayete erdirilmiştir⁴. Bu süreçte İtalyanlar ise; Türk kuvvetleri ile herhangi bir sıcak çatışmaya girmeksizin Anadolu’nun güneybatısındaki işgallerini sona erdirmişlerdir. Zaten, işgalci konumunda oldukları dönemde dahi, yerel ahali ile sempati bağları geliştirmeye çalışmışlar ve gittikçe güçlenen Milli Kuvvetler ile de sıcak çatışmaya girmeyerek; Sevr Antlaşması ile beraber, İtilaf Devletleri’nin kendi aralarında imzaladıkları Üçlü Antlaşma ile elde ettikleri ekonomik imtiyazlarını güvence altında tutmayı planlamışlardır⁵. Türk Ordusu, 26 Ağustos 1922’de Anadolu’daki Yunan kuvvetlerine karşı başlatılan Büyük Taarruz sonucunda, 9 Eylül itibariyle, İzmir’i ele geçirmeye muvaffak olmuş; bundan sonra da Ankara Hükümeti, İtilaf Devletleri ile sahadaki kazanımlarını masada müzakere ederek tasdik ettirme fırsatını yakalamıştır. Bu anlamda ilk adım olarak; Mudanya Mütarekesi ile 11 Ekim 1922’de ateşkes sağlanmış ve çatışmalar resmen sonlandırılmıştır⁶. Mudanya’da, Türk Devleti adına önemli kazanımlar elde edilmiş olmasına rağmen, bağımsızlığının tanınması için daha geniş kapsamlı bir barış konferansının toplanması ve taraflar arasındaki hukukun kesin hükümlere bağlanması gerekecektir. Bu barış konferansının evvela İtalya’nın Venedik şehrinde yapılması düşünülmüştür. Hatta Türk tarafına ulaşan ilk teklif metinleri de Venedik’in ev sahipliği üzerinedir⁷. Fakat İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon’un konferansa İtalya yerine tarafsız bir ülke tarafından ev sahipliği yapılmasını istemesi nedeniyle, sonradan İsviçre’nin Lozan kentinde karar kılınmıştır⁸. İtilaf Devletleri 27 Ekim 1922’de Ankara Hükümeti’nden Lozan’a temsilci heyeti göndermesini talep etmişlerdir⁹.

⁴ İsmail Soysal, **Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**, Cilt: 1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983, Sayı: 68.

⁵ Mevlüt Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, Ankara, Stratejik Araştırmalar Merkezi, 1999, s.121.

⁶ Tuncer Baykara, **Milli Mücadele**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985, Sayı: 98.

⁷ **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**, Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM.), 61/15 (23.09.1922).

⁸ Mevlüt Çelebi, “Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri”, **Bellekten**, Cilt: LXII, Sayı: 233, Nisan 1998, s. 198.

⁹ **BOA**, HR.İM., 61/52 (27.10.1922).

Lozan Konferansı'na gidilirken, İtalya'da da Türkiye'de olduğu gibi ideolojik bir değişim yaşanmaktaydı. Türkiye'de Milli Mücadele dönemi boyunca işgallere karşı savaşın önderliğini yapan milliyetçi kadrolar, siyaseten de muktedir bir pozisyona gelirken; İtalya'da da Mussolini önderliğindeki Faşist Parti, 29 Ekim 1922'de iktidarı devralmıştı. Faşistler, sosyalizme olduğu kadar liberalizme karşı da milliyetçi ve sıkı devletçi bir idare öngörmekteydiler¹⁰. İtalyanlar, bu keskin ideolojik değişime rağmen, Lozan Konferansı boyunca, işgal döneminde İtalya'nın İstanbul Yüksek Komiserliği görevinde bulunmuş ve Türk dostu olarak tanınan Sforza'nın bir anlamda yaratıcısı olduğu "iyi polisi oynama ve mümkün olduğu kadar çok imtiyaz elde edebilme" siyasetini devam ettirmişlerdir. Mussolini'nin Başbakan olduğu günlerde, Paris Büyükelçiliği görevinde bulunan Sforza, Mussolini'ye İtalya'nın ekonomik imtiyazlarını koruyabilmesi adına, müttefikleri ile Üçlü Antlaşma'nın yerini alacak bir anlaşmayı kovalamaktansa, direkt olarak Türklerle antlaşmalar yapılmaya çalışılmasını daha rasyonel bulduğunu bildirdiyordu¹¹. Ayrıca dönemin Fransa Başbakanı Raymond Poincaré ile gerçekleştirdiği görüşmeyi aktarırken, Anadolu'daki Hristiyanların akıbetinden duydukları endişenin yanında, Türklerin yalnızca kuvvetlerine güvendiklerini, fakat bunun hatalı bir tavır olduğu görüşünü de ekliyordu. Zira Sforza'ya göre; kuvvet geçicidir ve yalnızca buna dayanmak ise zayıf bir politikadır¹². Kuvvet ile ilgili Sforza'nın bu ifadeleri, bize aynı zamanda İtalya'nın Mondros Mütarekesi sonrasında Anadolu'da izlediği politikanın felsefi geri planını da sunmaktadır. Zira, bu politikanın mimarı olan Sforza, sağlam kazanımların "yumuşak güç" politikası ve incelikli bir diplomasi ile elde edilebileceğine inanmaktadır. Bu anlamda, yine Türkiye ile müzakerelerde de İtalya'nın gerçekçi hedefler ve gerçek antlaşmalar peşinde olmasını tavsiye ediyordu¹³. Sforza, Türkiye ile ilgili olarak bu birikimi ve tecrübesi ile, belki de Lozan Konferansı'nda İtalya'yı temsil etmesi en muhtemel kişi olarak görülmüştür¹⁴. Fakat, iç siyasetteki değişik-

¹⁰ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara, Alkım Yayınları, 2003, s. 172.

¹¹ **I Documenti Diplomatici Italiani, Ministero Degli Affari Esteri, settimaserie: 1922-1935**, Vol: 1, 31 Ekim 1922-26 Nisan 1923), Roma, 1953, s. 5, Belge: 12.

¹² **DDI**, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 6, B. 13.

¹³ **DDI**, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 9, B. 18.

¹⁴ Fabio L. Grassi, **İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923): Kamuoyu ve Dış Politika**, Çeviren: Nevin Özkan, Durdu Kundakçı, İstanbul, YKY, 2003, s. 189.

likler, İtalya'nın dış politikasını da etkilemiş ve Sforza, Faşistlere hizmet etmek istemediği için istifa etmiştir¹⁵.

Diğer yandan Faşist Parti, Avrupa'da kendisini tanıtmak ve diğer devletler nezdindeki imajı hakkında bilgi sahibi olmak istiyordu. Bu bağlamda, İtalya'nın İstanbul'daki temsilcisi Camillo Garroni, Roma'ya Ankara Hükümeti'nin İtalya'daki yeni yönetimle, yani Faşistlerle çalışmanın daha avantajlı olacağını düşündüğünü bildiriyordu¹⁶. Tabii bunun daha ziyade, henüz kapalı bir kutu olan Faşist yönetimle ilişkiler ile ilgili Türk idarecilerin bir temennisi niteliğinde olduğunu söylememiz gerekir. Her ne kadar Başvekil Rauf Bey, Meclis'te yaptığı konuşmasında, yeni İtalyan idaresinin Türkiye'ye karşı olumsuz bir politika izleyeceği hususunda bir malumatları olmadığını söylese de¹⁷ İtalya'nın Anadolu'da nüfuz bölgeleri kazanma politikası bir sır değildi ve Türkler, temkinli olmak zorundalardı. Bu zorunluluk, ileriki yıllarda daha da saldırganlaşan Mussolini'nin dış politikasının hedefinin zaman zaman Türkiye'ye doğrulmasıyla perçinlenecek ve iki ülke arasındaki ilişkiler gerginleşecektir. Zaten konferansın önceden belirlenen 13 Kasım yerine 20 Kasım'a ertelenmesi ile ortaya çıkan atmosfer, daha bu tarihte ilişkilerin aslında ne denli kırılgan olduğunu göstermekteydi. Bu ertelemeye Türklerden gelen tepki, İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcilerini kaygılandırmıştı. 12 Kasım'da Lozan'a varan İsmet Paşa da konferansın ertelenmesine sert tepki göstermişti. İsmet Paşa ertelemeye yönelik tepkisini dile getirmiş, konuşmasında İstanbul'un güvenliğinin sağlanması görevinin artık Türk polislerine devredilmesi gerektiğini belirtmişti¹⁸. İsmet Paşa, bu şekilde İstanbul'un işgalinin sona erdirilmesini garanti altına alma emelini de ortaya koymuştu. Esasen, Fransızları ve İtalyanları endişelendiren konu da buydu. Zira artık Türklerin ülkelerinde yabancı etkinliğini görmeye tahammüllerinin kalmadığını idrak etmişlerdi. Hatta, Garroni'ye göre; eğer İtilaf Devletleri birlikte hareket edip Kemalistler üzerinde bir etki sağlayamazlarsa, İstanbul'da silahlı bir çatışma dahi söz konusu olabilirdi ve buna hazırlıklı olunmalıydı. Eğer bu önerisi ciddiye alınmazsa, belki de

¹⁵ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 7, B. 17.

¹⁶ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 17, B. 34.

¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 13.11.1922, Devre: I, Cilt: 24, s. 497.

¹⁸ Bilal Şimşir, *Lozan Günlüğü*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2012, s. 99.

en iyi yol bir an önce işgali sonlandırıp, birlikleri tahliye etmekte¹⁹. Zira bu dönemde, İstanbul'daki ikamet etmekte olan İtalyan vatandaşlarına ait ticarethane²⁰ ve konut²¹ gibi emlaklara el konulmaya başlanması, İstanbul'daki İtalyan Komiserliği'nde tedirginliğe yol açmaktaydı. Ayrıca Trabzon²² ve İzmir²³ gibi liman kentlerinde, İtalyan bandralı vapurlara sahil muhafızları tarafından ateş açılması gibi vakalar meydana gelmişti. Bu örnekler siyasi tavrın anlaşılabilmesi adına önem taşıırken; siviller tarafından yabancılara ait dini ve ruhani müesseseler ile mezarlıklara saldırıların düzenlenmesi, artık Türkler arasında ister yönetici ister halk zümrelerinden olsun işgalcilere karşı hiçbir hoşgörünün kalmadığını kanıtlar nitelikteydi. Bu tahammülsüzlük, doğal olarak İtalyanları kaygılandırmaktaydı. Fransızlar da aynı kaygıyı taşıyor olacaklar ki, Poincaré de İngiltere'nin Paris Büyükelçisi Hardinge'ye yazdığı bir notada, Türklerin yeniden savaşa başlamaya hazır olduklarını belirtiyordu²⁴. Ayrıca İstanbul'daki İtilaf Devletleri Yüksek Komiserleri ortak bildirimlerinde konferansın bir an önce başlatılmasının gerekliliğini vurgulayarak, bu ertelemenin Türkler tarafından bir tuzak olarak algılanması durumunda ateşkesin ciddi bir tehlikeye gireceğine işaret ediyorlardı²⁵.

Türklerin bu kararlı ve iradeli duruşundan endişe duyan İtalyanlar, konferans öncesi İtilaf Devletleri arasında Lozan'daki müzakerelerde izlenecek politikalarda eşgüdüm sağlanması için uzlaşmaya varılmasını istemekteydiler. İtalya'nın Londra'daki temsilcisi Giovanni Preziosi, İngilizlerin İstanbul'daki işgali sonlandırmaya İtalyanlar ve Fransızlar gibi istekli olmadığını²⁶, fakat müzakerelerde senkronize davranmanın faydasına inandıklarını bildiriyordu²⁷. Gerçi bu, İngilizler için pek bir şey ifade etmeyecek, müzakereler ilerledikçe, çoğunlukla İtalyanlar gündeme gelen meseleler hakkında İngilizlerin ne planladığını öğrenmeye çalışarak ona göre pozisyon almak

¹⁹ **DDI**, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1 s. 42. B. 77.

²⁰ **BOA**, HR.İM., 40/11/Leff:1 (22.01.1923).

²¹ **BOA**, Dahiliye Mektubi Kalemî Belgeler (DH.MKT.), 808/33 (21.10.1321).

²² **BOA**, HR.İM., 62/84 (01.12.1922).

²³ **BOA**, HR.İM., 65/44 (10.01.1923).

²⁴ Sevtap Demirci, **Belgelerle Lozan**, Çeviren: Mehmet Moralı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2011, s. 38.

²⁵ **DDI**, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 62, B: 104.

²⁶ **DDI**, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 65, B: 111.

²⁷ **DDI**, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 65, B: 109.

gereği hissedeceklerdi. Yalnız Mussolini, İngilizlerden farklı olarak, İstanbul'un tahliyesi işlemlerinin hızlandırılmasını istiyordu²⁸. Türklerle gerginlik yaratmaktan kaçınarak, müzakerelerde el sıkışılabilir bir zeminin sağlanması ve bunun korunması için hassasiyet gösteriyordu. Fakat, yine de basına konuşurken tecrübesizliğini gösteriyor, Türkleri hafife aldığını belli ediyordu. En basitinden, Lozan Konferansı öncesi Türklerin en hassas olduğu kapitülasyonlar meselesi hakkında konuşurken, Fransız basınına kapitülasyonların özünü koruyup sadece "kapitülasyon" sözcüğünden kurtulduğu takdirde bu işin çözülebileceğini söyleyebiliyordu. Ancak Mussolini'nin anlamadığı esas çarpıcı gerçek; İtalyan gazetesi *Corriera della Sera*'da yazdığı gibi, Türklerin fazla korkuya kapılmadan birkaç yıl daha savaşmayı göze alabilecek durumda olmalarına karşın, Avrupa'nın bu olasılıktan tüyelerinin ürpermesiydi²⁹. Ne var ki; gazete bu değerlendirmesini ırkçılık kokan bir yaklaşımla, Türklerin ekonomik açıdan ilkel koşullara alışık olmasına bağlıyor ve Avrupa'nın tüyelerinin ürpermesini ise aklın gereği olarak gösteriyordu. Fakat bu son derece yanlış bir değerlendirmeydi. Zira Türkler, bağımsızlık mücadelesini akılcı bir çerçevede yürütürken, İtilaf Devletleri bunu kavramaktan son derece uzaktı.

2. Görüşmelerin Başlaması ve Konferansın Birinci Dönemi

Lozan Konferansı Türk tarihi için olduğu kadar değilse bile, Mussolini'nin ilk uluslararası sınavı olması nedeniyle, İtalyan siyasi tarihi için de epeyce önem taşımaktadır. Bu nedenle Mussolini, konferans başlarken, İtalyan heyetinin başkanı sıfatıyla bizzat Lozan'a gelmiş ve kendisini uluslararası arenada gösterme fırsatını kullanmıştır. Beraberinde, içlerinde Camillo Garroni, Giulio Montagna, Bernardino Nogara gibi diplomatların da bulunduğu geniş bir heyet bulunmaktaydı³⁰. Zaten, konferansın başlamasından kısa bir süre sonra da Mussolini Lozan'dan ayrılmış, İtalyan heyetine Garroni liderlik etmeye devam etmiştir³¹. Şunu söyleyebiliriz ki; konferans başlarken, İtalyanların öncelikli hedefleri müttetikleriyle eşitlik il-

²⁸ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 71, B: 119.

²⁹ Grassi, a.g.e., s. 191.

³⁰ Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar, Belgeler**, Takım: 1, Cilt: 1, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001, s. 5.

³¹ Alan Cassels, **Mussolini's Early Diplomacy**, Princeton, Princeton University Press, 2015, s. 30.

kesini sağlayabilmek ve bu pozisyonlarıyla da Türkiye üzerinde arzu ettikleri ekonomik imtiyazları edinip, Adalar meselesini kendi istedikleri şekilde kapatabilmektir. Konferans boyunca odaklandıkları ana noktalar da bunlar olmuştur. Bu çerçevede, Mussolini de Lozan'da bulunduğu günler içerisinde, Lord Curzon ve Raymond Poincaré ile görüşmeler gerçekleştirmiştir³². Kral III. Emanuele'ye gönderdiği telgraflarda; durumun olumlu olduğunu, Lord Curzon'un İtalya'nın Akdeniz'deki çıkarlarının tanınmasını onayladığını ve İngiltere ile anlaştıktan sonra Fransızların bir problem çıkarmayacağına bildiriyordu³³. Mussolini ayrıca İsmet Paşa ile de bir görüşme yapmış ve ona kendi sınırları içerisinde, özgür ve bağımsız bir Türkiye'den yana olduğunu bildirmişti. Fakat İsmet Paşa ile yaptığı görüşmesinde, Lord Curzon'la yaptığı görüşmenin detaylarını saklayarak, her şeyden evvel İtalya'nın menfaatlerini koruduğunu düşünüyordu³⁴. İsmet Paşa da hatıralarında, bu görüşme esnasında Mussolini'nin net bir tavır takınmadığından bahsetmektedir³⁵. Esasen, İtalya'nın stratejisi, savaşın esas mağlubunun Yunanistan olduğu ve taviz vermesi gereken tarafın da Yunanlar olduğu üzerinedir. Fakat Türkiye de, Anadolu coğrafyası dışına çıkacak taleplerde bulunmamalıdır. Böylece Ege'de, Adalar statükosu İtalya lehine korunacak ve daha da ötesi, İtalya'nın, gelecek projelerinde önemli yer tutan Balkan coğrafyasında, Türkiye'nin Müslüman nüfus üzerinden bir rekabet alanı açması engellenmiş olacaktır. Konferansta ise; İtalyan diplomatlar, Türklere daima sıcak davranarak, kendileri adına avantajlı iktisadi anlaşmalar için zemin hazırlamak isteyeceklerdir.

Adalar meselesi, kapitülasyonlarla beraber Lozan Konferansı'nda İtalya'nın üzerinde en hassasiyetle durduğu bir diğer mesele idi. Bu nedenle, daha konferansın ilk günlerinde, İngiliz ve Fransız heyetleriyle bu konuda bir görüşme yapan İtalyanlar, kendi tezlerini ortaya koymuş ve Lord Curzon da dâhil olmak üzere, Garroni'nin bildirdiği hususlara itiraz eden olmamıştır. Buna göre; İtalyanların konferans öncesi endişe ettiği, Adaların Türklere veya Yunanistan'a verilmesi

³² DDI, settimanarie: 1922-1935, Vol: 1, s. 87. B. 138.

³³ DDI, settimanarie: 1922-1935, Vol: 1, s. 88 B. 141.

³⁴ DDI, settimanarie: 1922-1935, Vol: 1, s. 89, B. 143.

³⁵ İsmet İnönü, **Hatıralar**, Cilt: 2, Derleyen: Sabahattin Selek, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1987, s. 51.

gibi bir durum söz konusu olmayacaktı³⁶. 25 Kasım'da Türk-Yunan anlaşmazlığına neden olan Limni, Sakız, Midilli, Sisam ve İkarya adalarının silahsızlandırılması meselesinin tartışıldığı komisyon toplantısında, Türk tarafı, Anadolu'nun güvenliği için kesinlikle bu adaların askerden arındırılması gerekliliğini savunmuştu. Buna karşılık Venizelos ise, Limni'nin Türk sahiline olan uzaklığı nedeniyle bir tehdit unsuru olamayacağını öne sürerek, bu adanın durumunun Bozcaada ve Gökçeada ile beraber Boğazlar meselesi ele alınırken çözüme kavuşturulmasını öneriyordu. Bu noktada, İngilizler, kendisini saldırılardan koruyabilmesi adına adalar üzerinde her türlü askeri önlemi alabilmesi için Yunanistan'ı desteklemekteydiler. Fransızlar da İngilizlerin bu görüşüne meyil gösterse de, İtalyanlar kendilerine ait adaların yakınında böyle bir Yunan silahlanmasını kabul etmemekteydiler³⁷. Nihayetinde, Limni'nin, Bozcaada, Gökçeada ve Semadirek'le beraber Boğazlar sorunu içerisinde incelenmesine karar verilirken; Sakız, Midilli, Sisam ve İkarya'nın silahsızlandırılması konusunda anlaşılmıştır³⁸. Konferansın bu evresinde, İsmet Paşa, İtalyanların hâkimiyetinde olan On İki Ada'nın Yunanistan'a verilmesi gibi bir durumun asla kabul edilemeyeceğini bildirmiş ve aksi bir durumun söz konusu olamayacağı konusunda Garroni ile görüş birliğine varmıştır³⁹. On İki Ada ile ilgili olarak İtalya'nın amacı, bu adaları İtalyan yönetimine bırakan Sevr Antlaşması'nın 122. maddesini aynı şekilde Lozan Konferansı'nda imzalanacak antlaşmanın kararlarına ilave ettirmektir⁴⁰. Curzon'a göre de; Türkler, On İki Ada'yı en iyi şekilde idare edecek olan İtilaf Devletleri'ne bırakmalıydılar. Fakat İtalyanlar, kağıt üzerinde bu adaların İtilaf Devletleri'ne değil; direkt olarak İtalya'ya verildiğinin yazılmasının daha doğru olacağını savunuyorlardı. Lord Curzon ise, buna pek istekli değildi. Sanıyoruz ki; aslında On İki Ada'nın Yunanistan'a verilmesini arzu etmekteydi. Fakat müzakereler neticesinde, Lord Curzon'un daha sonra tekrar incelenmesi şartıyla beraber, metnin İtalyanların istediği şekilde hazırlanması kabul edilmiştir. Buna göre; On İki Ada'nın

³⁶ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 98, B. 152.

³⁷ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 108, B. 169.

³⁸ Mevlüt Çelebi, "Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri", *Bellekten*, Cilt: LXII, Sayı: 233, Nisan 1998, s. 201.

³⁹ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 111, B. 171.

⁴⁰ Şerafettin Turan, *a.g.m.*, s. 107.

İtalya'ya bırakılması kesinleşmiştir⁴¹. Bu, İtalya tarafından, İngiltere aracılığı ile İtilaf Devletleri'ne hükmetmeye alışmış Yunanistan'a karşı bir zafer olarak kabul edilmekteydi. Ayrıca yine İtalyanlar için önem arz etmekte olan Meis Adası meselesi ise, konferansın dağılıp tekrar toplandığı ikinci dönem müzakereleri içerisinde ele alınacak ve bu mesele de İtalya'nın arzu ettiği şekilde sonuca bağlanacaktı.

Öte yandan, Müttefikler arasında, 1920 Üçlü Anlaşması'nın yerini alacak yeni bir iktisadi anlaşma için müzakereler başlamıştı. Bu konu için Lozan'da gerçekleştirilen ilk temasta, İtalyan temsilcisi Nogara, Fransa delegasyonuna, eğer İtalya mali ve ekonomik anlamda tatmin edilemezse müttefikleri ile dayanışma içerisinde olamayacağını bildirmiştir⁴². İngiliz delegasyonu ise, ülkelerindeki finans gruplarının onayı olmaksızın direkt olarak böyle bir anlaşma içine girmekten kaçınacaklarını en baştan beyan etti. Görünen o ki; Fransızları da bu yönde ikna etmekte güçlük çekmemişlerdi. Fakat İtalyanlar buna çok fazla önem veriyorlar ve müttefiklerini böyle bir anlaşma gerçekleşmediği takdirde doğrudan Türkiye ile antlaşma yapmakla tehdit ediyorlardı⁴³. Bu noktada, Mussolini de eş zamanlı olarak, 26 Kasım tarihinde Londra Büyükelçisi Della Torretta, Paris Büyükelçisi Romano Avezana ve Lozan Delegasyonu Başkanı Garroni'ye gönderdiği telgraflarda, Müttefik Devletler ile eşitlik ilkesinin hassasiyetle muhafaza edilmesi için uyarıyor⁴⁴ ve aksi halde Türkiye ile doğrudan anlaşma politikasına onay verdiğini bildiriyordu⁴⁵. Ancak Lord Curzon'la yüz yüze görüşme fırsatı bulan Garroni, İngiliz muhatabının İtalyan kararlılığından yeterince etkilenmediği izlenimi edindiğini aktarıyordu⁴⁶. Aslında Curzon, İtalya'nın bu şantaj politikasına karşı tepkiliydi. 1 Aralık'ta Dışişleri Bakanlığı Müsteşar'ı Eyre Crowe'a gönderdiği yazıda, İtalyanların tutumunu "utanmaz" olarak nitelendirmekteydi⁴⁷. Öte yandan Garroni, İsmet Paşa'dan bazı iktisadi imtiyazlar için olumlu işaretler almaktaydı. İkilinin bu anlamdaki ilk özel görüşmelerinde, İsmet Paşa, Garroni'ye Trabzon Limanı, Trabzon-Erzurum demiryolu ve Trabzon'dan

⁴¹ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 292, B. 421.

⁴² DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 98, B. 154.

⁴³ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 99, B. 155.

⁴⁴ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 101, B. 159.

⁴⁵ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 103, B. 162.

⁴⁶ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 102, B. 161.

⁴⁷ Grassi, a.g.e, s. 196.

İran sınırına uzanacak ayrı bir demiryolu hattı üzerinde ekonomik imtiyazlar tanınabileceğini söylemişti. Ankara'nın kapısı ayrıca Mersin'de bir liman inşa edilmesi için de İtalyan tekliflerine açıktı. Fakat Garroni, Üçlü Antlaşma'yı ikame edecek olası bir anlaşma zemini doğma ihtimaline karşı, herhangi bağlayıcı bir karşılık vermekten kaçınmıştı⁴⁸. Halbuki, Sforza'nın da konferans öncesi tavsiye ettiği gibi; İtalya için Üçlü Antlaşma'nın peşinde koşmaktansa, Türkiye ile doğrudan anlaşmaya gitmek daha mantıklı bir seçenektir. Zira Sevr Antlaşması'nın uygulanabilir olmadığına anlaşılmasının ardından, Türkiye'nin taraf olmadığı bu tarz bir Üçlü Antlaşma'nın uygulanması düşünülemezdi. Egemen bir ülke olarak Türkiye, iktisadi antlaşmalarını kendisi planlamakta kararlıydı.

Mussolini, her şeye rağmen Üçlü Antlaşma'dan vazgeçmemiş ve Nogara'yı görüşmeler için Paris'e yollamıştır⁴⁹. Bu antlaşmayı yeniden yapılandırmanın Mussolini için esas öneminin, iç siyasette imajını kuvvetlendirmek olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır⁵⁰. Oysa tam da İngilizlerin Lozan'da Türkler üzerindeki baskıyı arttırdığı bu dönemde, Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Celaleddin Arif Bey, Mussolini'yi ziyaret ederek, Lozan'da Türkiye'ye destek olması karşılığında, İtalya'ya ekonomik alanda ayrıcalıklar tanınmasını teklif etmiştir. Çünkü bu sırada Lozan Konferansı, kapitülasyonlar, Batı Trakya ve Musul meseleleri nedeniyle tıkanma noktasına gelmekteydi. Mussolini'ye bu teklifi yapan Celaleddin Bey, İsmet Paşa'nın da görüşmelerin her an kesilmesi ihtimaline karşılık İstanbul'da daima hazır vaziyette bulunulmasını⁵¹ tavsiye ettiği bir ortamda, Lozan Konferansı'nın İngiliz tutumu yüzünden dağılması halinde Türkiye'nin İngiltere'ye karşı bile olsa yeniden savaşılmaya hazır olduğunu eklemiştir⁵². Fakat Mussolini bu teklifi değerlendirmemiştir. Öte yandan Nogara, Paris'te Fransızlarla anlaşmaya varmış, fakat İngilizler buna katılmayı reddetmişlerdir⁵³. Ocak ayının sonunda ise artık bu antlaşmanın gerçekleşmeyeceği anlaşılmıştır. Zira Türkiye de bu tarz bir antlaşmaya karşı tepkisini ortaya koymuş-

⁴⁸ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 155, B. 231.

⁴⁹ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 192, B. 289.

⁵⁰ Grassi, a.g.e, s. 197.

⁵¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0 / 204-393-43 (21.12.1922).

⁵² DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 193, B. 291.

⁵³ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 409, B. 282.

tur⁵⁴. Türkiye'nin razı olmadığı ve uygulanamazlığı müttefiklerince de bilindiği böyle bir antlaşmanın peşinde koşmak, İtalya için zaman kaybından başka bir şey olmamıştır.

Konferansın ilk bölümünde ele alınan konulardan biri olan Boğazlar meselesinde ise; İtalyanlar, müzakereler öncesi, İngilizler ve Fransızlarla aynı tezi savunmayı kararlaştırmışlardı⁵⁵. Buna göre Müttefiklerin ortak tezi; Boğazların ticaret ve savaş gemilerine açık olmasını, her iki kıyının da askerden arındırılmasını ve bunu da uluslararası bir komisyonun denetlemesini öngörmekteydi⁵⁶. Boğazlar konusundaki müzakerelerin önemli bir tarafı haline gelmiş olan Sovyet Rusya delegasyonu ise, Boğazların Türk egemenliğinde olmasını savunurken; askeri uçak ve gemilere kapalı tutulması, yalnızca ticari gemilere açık olması tezini öne sürmüştür⁵⁷. Türk tarafı ise; İstanbul ve Marmara'nın güvenliğine dair kendilerini tatmin edecek bir teminat verildiği takdirde, ticaret gemilerinin hiçbir şart olmaksızın geçişi, savaş gemilerinin ise sınırlandırılması görüşünü savunmaktaydı⁵⁸. Konferansta, Lord Curzon ile Sovyet temsilcisi Georgiy Çiçerin arasındaki görüş ayrılığı belirginleştiğinde; Garroni, Boğazlar konusunda Lord Curzon'dan müttefik üç devlet adına müzakereyi sürdürmesini istiyor ve bu şekilde Boğazlar meselesinde İtalya'nın da çıkarlarının en iyi şekilde korunmuş olacağına olan inancını ortaya koyuyordu⁵⁹. Fakat oturumlar devam ettikçe, Lord Curzon'un Türklere karşı sert tutumu, Garroni'yi endişeye de sevk etmiyor değildi. Bu nedenle, aynı endişeyi paylaşan Fransız temsilcisi Barrere ile birlikte Lord Curzon'la görüşüp tutumunu yumuşatmaya çalışmıştı⁶⁰. Diğer yandan, Rusların tezleri, Türk tezleriyle paralellik ihtiva eder gibi gözükse de; Türkler savaş gemilerinin belli sınırlamalarla geçişine izin verilmesi ve bir denetim komisyonu kurulabileceği fikirleriyle kendilerini Ruslardan ayırmaktaydılar⁶¹.

⁵⁴ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 304, B. 433.

⁵⁵ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 100, B. 158.

⁵⁶ Sami Doğru, "Türk Boğazlarının Hukukî Statüsü: Sevr ve Lozan'dan Montrö'ye Geçiş", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 2, 2013, s. 145.

⁵⁷ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 123, B. 190.

⁵⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, 16.12.1922, Devre: I, Cilt:25, s. 411-412.

⁵⁹ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 137, B. 206.

⁶⁰ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 161, B. 251.

⁶¹ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 142, B. 215.

Ruslar ne kadar baskı uygulasa da,⁶² konferansın yarıda kalmaması için karşılıklı tavizler ile Müttefik grubun tezine yakın bir şekilde anlaşma sağlandı. Buna göre;⁶³ ticaret gemileri barış zamanında bayrağı ve yükü ne olursa olsun gece ve gündüz Boğazlardan tamamıyla serbest bir şekilde ve kılavuz almak mecburiyetinde olmadan geçebileceklerdi. Ticaret gemilerinin Türkiye'nin tarafsız olduğu bir savaşta Boğazlardan geçişi, tamamen barış zamanı için öngörülen şartlara göre yapılacaktı. Türkiye'nin dâhil olduğu bir savaşta, tarafsız gemiler savaş kaçağı ve yasaklanmış mal ve düşman asker ve tebaası taşımamak kaydıyla serbest geçebilecek, Türkiye bu gemileri kontrol etme ve tarafsız gemilerin geçişini engellemek şartıyla, düşman gemileri hakkında devletler hukukunun kabul ettiği tedbirleri alma hakkına sahip olacaktı. Savaş gemileri ise, barış zamanında hangi devlete ait olursa olsun gece ve gündüz geçme hakkına sahipti. Karadeniz'e geçecek savaş gemilerinin azami kuvveti, bu denize kıyısı bulunan devletlerden donanması en kuvvetli olanın deniz gücünden daha fazla olmayacaktı. Türkiye'nin tarafsız olduğu bir savaşta, bütün savaş gemilerine barış zamanında öngörülen şartlar uygulanacaktı. Türkiye'nin katıldığı bir savaşta, tarafsız ülke gemileri barış zamanındaki uygulamaya tabi olacaklar ve bu gibi gemilerin geçişi, alınan savaş tedbirleri sebebiyle güçleştirilmeyecekti. Boğazlardan serbest geçişin güvenliğini sağlamak adına, Çanakkale ve İstanbul boğazlarının her iki kıyısı ile Marmara Denizi'ndeki adalar askerden arındırılmış hale getirildi. Bu bölgelerde tahkimat yapmak ve asker bulundurmamak yasaklandı. Bölgenin herhangi bir saldırıya karşı güvenliği de, sözleşmeyi imzalayan devletlerle Milletler Cemiyeti'nin garantisi altına alındı.

İtalya ve müttefikleri ortak hareket ettikleri Boğazlar meselesini bu şekilde çözüme kavuşturabilmişlerdi fakat, hala çözüm bekleyen meseleler mevcuttu. Özellikle Trakya'daki sınır ve Musul meselesi, kapitülasyonlar, Türkiye'nin Osmanlı Devleti zamanında devletlere tanınan imtiyazları tanımaması gibi meseleler, muallakta kalan ve halledilmeyi bekleyen konulardı⁶⁴. Ancak 1923 yılının ilk ayına girerken, Lord Curzon'un uzlaşmacı olmayan tavrı ve Fransızlarla

⁶² DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 281, B. 385.

⁶³ Feridun Cemâl Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Ankara, Başnur Matbaası, 1968, s. 60.

⁶⁴ Ali Naci Karacan, **Lozan**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1971, s. 264.

da ters düşmesi nedeniyle konferans bunalıma girmiş ve dağılma noktasına gelmişti. Garroni'ye göre; Lord Curzon ülkesinin gücünün farkında olarak diğer herkesin kendisine karşı teslimiyetçi bir tutum sergilemesini bekliyordu. Fakat müzakereler her zaman böyle ilerleyemezdi. Çözüm bekleyen sorunların halledilmesi için son bir çaba sarf edilmeli, önce Müttefikler kendi aralarında bir toplantı yapmalı ve Türklere bir taslak anlaşma metni sunulmalıydı. Bu noktada Garroni, bazı ilginç tespitler de yapmaktaydı. Hali hazırda konferansı dağılma noktasına getiren İngilizler ve Lord Curzon'un Yunanseverliği, zaten Mondros'tan Mudanya'ya uzanan sürecin de baş sebebiydi. Türkler ise, barış için orada bulunmuyor; Avrupa'da Ruhr olayının patlak vermesiyle taleplerini daha da arttırarak işi yokuşa sürüyorlardı. Ruslar da, Bolşevizm'in etki alanını genişletmek amacını taşıyorlardı. Fakat artık geleceğe bakılmalı ve bir an önce Lord Curzon'un başkalarını küçümseyen tavrı aşılarak ortaya bir metin konmalıydı⁶⁵. Ancak, Müttefiklerin Türk heyetine sunduğu metin, Trakya'da bulunacak Türk askerinin sayısını sınırlandırması ve Osmanlı'dan kalan dış borçlar rejimini ağırlaştırması gibi nedenler dolayısıyla kabul edilebilir bulunmamıştır⁶⁶. Metnin değerlendirilmesi için bir hafta süre isteyen İsmet Paşa'ya Lord Curzon'un tepkisi olumsuz olmuştur. Curzon'a göre; Türkler klasik oyalama taktiklerini uygulamak istiyorlardı ve bu yüzden bir sonuç çıkacağına inanmadığı için de böyle bir değerlendirme müddeti vermek istemediğini müttefiklerine bildiriyordu⁶⁷. Fakat Bompard ve Garroni, Curzon'u ikna etmeye çalışıyorlardı. Çünkü İtalya ve Fransa için İsmet Paşa'nın bu talebini reddetmek büyük bir riskti ve bunu almak istemiyorlardı. Curzon ise; Sevr Antlaşması'na göre Türkler için çok iyi olan böyle bir metnin, eğer ülkesinin iyiliğini düşünüyor ise, İsmet Paşa tarafından imza edilmesi gerektiğini söylüyordu. Bu görüşmede, Curzon ayrıca eğer İsmet Paşa bir değerlendirme süresi talep ediyorsa, kendisi Lozan'dan ayrıldıktan sonra bu sürenin verilebileceğini; hazır olduğunda antlaşmayı imzalamak için Lozan'a geri dönebileceğini eklemiştir⁶⁸. Fakat müzakerelerin devam etmesi artık imkânsızdır. Mussolini ise, İngiliz delegasyonunun ayrılması

⁶⁵ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 284, B. 412.

⁶⁶ Vakıf, 2 Şubat 1923, No: 1948, s. 2.

⁶⁷ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 302, B. 430.

⁶⁸ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 305, B. 435.

karşısında Lozan'daki diplomatlarına Türklerle yakın temasta olup, onların bu taslağı imzalamalarını sağlamasını istiyordu. Zira, olası bir Türk-Yunan savaşı, Avrupa için, Asya ve Balkanlarda meydana gelen ölümcül bir tehlike olacaktır⁶⁹. Fakat temsilcilerin sözlü önerileri de İsmet Paşa'yı ikna etmemiş ve bu metni imzalamaktan kaçınmıştır. İngiliz heyeti ise, 4 Şubat'ta Lozan'dan ayrılarak müzakereleri sonlandırmışlardır⁷⁰.

3. Müzakerelerin Kesintiye Uğradığı Ara Dönem

İngiliz heyetinin Lozan'dan ayrılmasının ardından Fransız ve İtalyanlar, arabulucu rol oynayarak, Türk heyeti henüz Lozan'ı terk etmeden görüşmelerin devam etmesi adına gayret göstermişlerdir. Fakat İtalyanlar, Türkiye'nin kabotaj vergileri konusundaki ısrarını kabul edilemez buluyor ve bunu çılgınca bir tavır olarak nitelendiriyorlardı⁷¹. Ancak 5 Şubat günü, Türk temsilcileri İsmet Paşa ve Rıza Nur, Garroni'ye müzakerelerin geldiği noktadan duydukları üzüntüyü bildirdiler. Buna göre; konferansı kesilme noktasına getiren adli ve mali anlaşmazlık unsurlarından, adli olanları konusunda taviz vermeye hazır olduklarını bildirdiler. Mali hükümler konusunda ise; konferansın yeniden toplanması halinde, İtilaf Devletleri ile müzakerelere devam etmek istiyorlardı⁷². İsmet Paşa, ayrıca konferansın devamı için İngiliz ve Fransız delegasyonlarına karşı İtalyan arabuluculuğundan faydalanmak istemiştir. Fakat Garroni, bunun ancak Türk tarafından kabul etmeye hazır oldukları maddeler için imzalı bir beyanname alması halinde mümkün olacağını belirtmiştir. Buna karşılık, İsmet Paşa kendisi Ankara'ya dönüp hükümetle müzakere etmeden böyle bir hareket yapamayacağı için bu görüşmeden de bir sonuç alınamamıştır⁷³. Fransızlar dahi görüşmeleri sürdürmeye niyetli olduklarını beyan etmiş olsalar da,⁷⁴ bir netice alınamamış ve İtalyan heyeti 6 Şubat günü Lozan'ı terk etmiştir⁷⁵.

⁶⁹ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 308, B. 437.

⁷⁰ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 319, B. 455.

⁷¹ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 328, B. 464.

⁷² DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 330, B. 466.

⁷³ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 331, B. 467.

⁷⁴ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 333, B. 470.

⁷⁵ Bilal Şimşir, **Lozan Telgrafları**, Cilt: 1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990, s. 506.

Konferans dağılmış, ancak Müttefikler konu üzerindeki temaslarını sürdürmüşlerdir. İtalya'nın Paris Büyükelçisi Romano Avezana'ya göre; üç devlet birbirlerini suçlamayı bırakıp bir barış antlaşmasının imzalanması adına bir araya gelmeliydiler. Çünkü İngiltere'nin başına buyruk hareket etmesi, Balkan bölgesini yangın yerine çevirebilir ve bu kez Müttefikler arasındaki kopukluk, Rusya'nın Slav politikalarını uygulayabilmesi adına hiçbir engel kalmamasına neden olabilirdi⁷⁶. Bu süreçte, konferansın tekrar toplanması için Fransızlar, İtalyanlar ile beraber çaba sarf etmişlerdir. Fakat İngiltere, bu çabaları değersiz görmüş ve politikasını barış antlaşmasının imzalanması için adım atmamış; Türklerin bir takım tavizler vermek suretiyle, antlaşma için bir anlamda diz çöktürülmesi üzerine kurmuştur. Diğer devletlerin bu politikaya uymayarak Türkleri tekrar masaya oturtmaya gayret göstermesini ise müttefikliğe ihanet olarak görmüştür⁷⁷.

İsmet Paşa ise, Türkiye'ye dönüşünde, İtalya'nın İstanbul Yüksek Komiseri Maissa ile görüşerek, Türklerin bir barış antlaşması imzalanmasına yönelik isteğini yineleyerek, müzakerelere devam edilmesi yönünde Ankara'da çaba göstermeye devam edeceğini bildirmiştir⁷⁸. Bu görüşme, Mussolini'yi Türkiye ile barışın sağlanması olasılığının tamamen ortadan kalkmamış olması nedeniyle memnun etmiştir⁷⁹. Londra'da gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde; İngilizler de yalnızca Türk-Yunan barışı, Türkiye'de yabancılara uygulanacak adli rejim ve mali hükümler meseleleri üzerinde olmak üzere görüşmeleri yeniden başlatmayı kabul etmişlerdir. Fakat Mussolini, prensipte müzakerelere yeniden başlamanın önünde bir engel olmadığını düşünmekle beraber, pratiğe geçebilmek için Türklerden tüm maddeleri somut ve açıkça tanımlanmış bir teklif metni görmek istiyordu⁸⁰.

Türk Hükümeti'nin barış antlaşması üzerine teklifini içeren 15 sayfalık metin, 8 Mart günü, Ankara Hükümeti'nin İstanbul temsilcisi Dr. Adnan Bey tarafından İtilaf Devletleri temsilcilerine su-

⁷⁶ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 339, B. 480.

⁷⁷ Mustafa Turan, **Milli Mücadele'de Siyasi Çözüm Arayışları**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2006, s. 251.

⁷⁸ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 374, B. 521.

⁷⁹ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 377, B. 525.

⁸⁰ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 390, B. 543.

nulmuştur⁸¹. Bu öneri metnine göre; Musul meselesi, Türkiye ile İngiltere arasında barıştan sonraki 12 ay içerisinde görüşülecek ve uzlaşma olmadığı takdirde Milletler Cemiyeti'ne başvurulacaktı. Bu süre nihai metinde 9 ay olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Karaağaç Yunanistan'a bırakılırken, Ege Denizi'ndeki Meis ve Merkep adalarının Türkiye'ye iadesi istenilmiştir. Boğazların durumu ve azınlıklar meselelerinde anlaşmazlığın olmadığı belirtilmiştir. Borçlar ve kapitülasyonlar konusunda ise; Türkiye'nin milli egemenliğiyle bağdaşmayan hükümlerin kabul edilemeyeceği açıklanmıştır. Türk tasarısında, müttefiklerin öne sürdüğü 156 maddeden 90'ı aynen kabul edilmiştir⁸². İtalyanlar için en önemli madde, şüphesiz Meis Adası ile ilgili olanıydı⁸³. Maissa'ya göre de, bu önerilerin hepsi müzakere edilebilirdi, fakat İtalya için tartışmasız veto edilmesi gereken tek husus Meis'in Türklere bırakılmasıydı⁸⁴. Fransız ve İngiliz mevkidaşlarından edindiği izlenim ise; onların daha çok ekonomik hükümlere odaklandığı ve anlaşmaya da yakın oldukları yolundaydı⁸⁵. Kamuoylarından birlikte hareket etmeleri konusunda baskı gördükleri ve münferit siyaset izlemekten fayda elde edemedikleri bir ortamda, Türkiye'nin Meis Adası'nı talep etmesini, Müttefik cepheyi bölmek ve pazarlık kozu elde etmek adına yapılmış bir hamle olarak görmek yanlış olmayacaktır.

İtilaf Devletleri, Türk önerilerini tartışmak, aralarındaki sorunları çözmek ve sonuçta ortak bir politika belirleyebilmek adına, 21 Mart 1923'te, Londra'da bir toplantı düzenlemişlerdir. Curzon, bu toplantıda yaptığı konuşmada; Türklerin barış görüşmelerine yeniden başlamak konusundaki istekli tavrının kendisi için bir sürpriz olduğunu kaydetmiş ve Müttefikler olarak bu tavır karşısında belli bir esneklik göstermeleri lüzumunu ortaya koymuştur. Müttefiklerin tek bir cephe halinde hareket etmesini ise ısrarla vurgulamıştır. Ona göre, bu tasarı metinde üzerinde müzakere edilip kaldırılmasına çalışılması gereken en önemli mesele ise; ekonomik hükümlerdir. Bu konularda Türklerle müzakere etmek istiyordu. Barış konferansı

⁸¹ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 418, B. 590.

⁸² Selâhi Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, Cilt: II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003, s. 337.

⁸³ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 419, B. 591.

⁸⁴ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 420, B. 594.

⁸⁵ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 443, B. 619.

yeniden toplanmadan önce birleşik bir cephe ve müzakerelere sağlam bir temel oluşturabilmek adına iktisadi, mali ve siyasi-bölgesel sınır konularında çalışacak üç komisyon kurulmasını öneriyordu. Türk-Yunan meselesinin halli için Venizelos'u da Londra'ya davet etmenin faydalı olacağını Müttefik temsilcilerine bildirmişti. Fransız temsilcisi Bompard, Curzon'un bütün önerilerini kabul ederken, İtalya'yı temsil eden Garroni, Meis konusunda Türklerin talebinin reddedilmesi konusunda müttefiklerinin onayını almıştır⁸⁶. Ayrıca Garroni, Fransız ve İngilizlere karşı komisyon toplantılarında, İtalya'nın Küçük Asya'daki çıkarlarına zarar gelmesini engellemek için gayret gösterdiğini Mussolini'ye bildirmiştir. Zira İtalyanlar, söz konusu iktisadi çıkarlar olunca, müttefikleri tarafından her zaman aldatıldıklarını düşünüyorlardı⁸⁷.

28 Mart günü Müttefik temsilcileri Londra'daki görüşmeleri ve komisyon toplantılarını tamamlayarak bir yanıt taslağı hazırlamışlardı. Bunu, İstanbul'daki temsilcileri aracılığıyla Ankara'ya gönderilmek üzere Adnan Bey'e teslim edeceklerdi⁸⁸. Bu yanıtta; Türk tekliflerinin bir kısmının aynen kabul edildiği, bir kısmının değiştirildiği, fakat yeni müzakerelere temel teşkil edebilecek nitelikte görüldüğü belirtildikten sonra yeniden konferansa devam etmek üzere Türk temsilcileri Lozan'a davet edilmiştir. Ayrıca sürekli ve adil bir barışın sağlanmasını çabuklaştırmak amacıyla İsmet Paşa'nın notasında ve Türk tasarısındaki tekliflerin müzakere edilmesi kararlaştırılmış fakat arazi meseleleriyle ilgili olup 4 Şubat 1923 tarihli Türk notasında bahsi geçmeyen tekliflerin müzakere edilmeyeceği belirtilmiştir⁸⁹.

Türkiye, Londra görüşmelerinden çıkan karara cevaben Müttefikler'e 8 Nisan tarihli bir nota daha göndermiştir⁹⁰. Burada yine, Musul sorununun barış antlaşmasından sonraki bir sene içinde çözülememesi durumunda, Milletler Cemiyeti'ne başvurulması, Karaağaç'ın Yunanlara bırakılması, Boğazlar ve azınlıklar konusunda da belirlenen koşulların kabul edileceği tekraren belirtilmiştir. Kapitülasyonların kaldırılması ve Osmanlı idaresinden kalan borçların

⁸⁶ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 452, B. 635.

⁸⁷ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 457, B. 645.

⁸⁸ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 465, B. 658.

⁸⁹ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 469, B. 673.

⁹⁰ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 493, B. 693.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmış olan devletler arasında paylaştırılması üzerindeki Türk talebi de yine aynen tekrar edilmiştir⁹¹. Ayrıca yeniden müzakerelere başlamak üzere yapılan davetten dolayı memnuniyet dile getirilmiş ve Türk heyetinin Lozan'da hazır bulunacağı kaydedilmiştir. Bu şekilde, taraflar arasındaki barış görüşmelerinin devamı için Lozan Konferansı'nın kaldığı yerden 23 Nisan günü tekrar toplanmasına karar verilmiştir.

4. Konferansın İkinci Defa Toplanması ve Müzakerelerin Devamı

Lozan Konferansı ikinci defa toplandığında, Müttefik Devletler temsilcilerini değiştirmişlerdi. İngiltere, Lord Curzon yerine İstanbul'daki İşgal Komiserliği görevinde bulunan Horace Rumbold'u göndermişti. Fransa'nın temsilciliğini İstanbul İşgal Komiseri Pellé üstlenirken, İtalya'nın baş delegesi de Garroni yerine Atina Fevkalâde Murahhası Montagna olmuştu⁹².

İtalya için konferansın bu döneminde, üzerinde müzakere edilecek meselelerden en önemlisi, Meis Adası'nın durumuydu. Müzakerelere geçilmeden hemen önce, Montagna, Pellé ve Rumbold'la görüşerek İtalyan tezlerinin destekleneceğine dair müttefiklerinden resmi bir güvence almıştı. Ayrıca İsmet Paşa ile de kısa bir görüşme yapma fırsatını bulmuştu. İsmet Paşa'nın dile getirdiği düşünceye göre; İtalya için pek az öneme sahip olan bu adanın, Türk karasularında bulunması ve de kıyılarına bu denli yakın konumda olması nedeniyle, başka bir devletin egemenliğine geçmesi Türkiye'ye karşı tehdit oluşturacak nitelikteydi. Fakat Montagna'nın buna verdiği karşılık; İtalya'nın bu konudaki talebi kabul edilmediği takdirde, Türk delegasyonu lehine işbirliğini ve de dostça yaklaşımlarını sürdüremeyecekleri şeklindeydi⁹³. Bu konuyla ilgili gerçekleştirilen ilk oturumda, Rumbold da, nüfusunun çoğunluğu Hristiyan olan bu adanın Türklere verilmesinin kabul edilemeyeceğini dile getirmiştir⁹⁴. Açıkçası, Meis Adası meselesi uzun ve yorucu görüşmelere neden olmuştur. İsmet Paşa'nın bu konudaki inatçı tutumu, İtalyan delegasyonunu hayal kırıklığına uğratmıştır. Zira onlar, diğer me-

⁹¹ Şerafettin Turan, **İsmet İnönü: Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 52.

⁹² **A.e.**, s. 251.

⁹³ **DDI**, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 524, B. 736.

⁹⁴ Cemalettin Taşkıran, **Oniki Ada**, İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılık, 2009, s. 118.

selelerde Türklere verilecek destek karşılığında, bu işin kolaylıkla çözülebileceğine inanmaktaydılar. Fakat Montagna sabırlı bir şekilde uygulayacakları baskıyla ve müttefiklerinin de desteğiyle taleplerinin karşılanacağına dair umudunu korumaktaydı⁹⁵. Önemli olan, Türklere karşı birleşik Müttefik cephesini muhafaza etmektir. Bu anlamda İtalyanlar, İtalya'nın Londra Büyükelçisi Della Torretta'dan da, desteklerini artırarak sürdürmesi için Curzon'la temas halinde bulunulmasını istemekteydiler⁹⁶. Çünkü bir şekilde İngilizlerin tavrından şüphe etmekteydiler. Rumbold her ne kadar açık desteğini belirtmekteyse de, Montagna, İngiliz delegasyonunun diğer üyelerinin tavırlarını gözlemlerken bir güvensizlik hissetmekteydi. Bu yüzden Londra'da aktif olunmasını istiyordu. İtalyanlar, İngilizlere karşı bu şekilde şüpheli yaklaşıırken, Fransızların tavır ve desteğinden ise son derece emindiler⁹⁷. Müzakereler ilerlerken Mayıs ayına gelindiğinde, Fransızlar, Türklerin Meis'ten vazgeçmelerine karşılık, Türk-Yunan sınırının Meriç Nehri olarak belirlenmesine karşı çıkmayacaklarını bildirmişlerdi. Fakat İngilizlerin tavrı hala net değildi. Londra'dan net bir cevap alınamıyordu⁹⁸. Montagna'ya göre; İngilizlerin şimdiye kadar gösterdikleri tavır, 27 Mart'ta Londra'daki Müttefikler görüşmesinde verilen birleşik cephe oluşturma sözüne hizmet etmemekteydi. Curzon'un sadakatinden emin olabilmek için bu çekinceleri ortadan kaldıracak kesin ve net ifadeleri edinmek zaruruydu⁹⁹. Diğer yandan, Montagna ile İsmet Paşa, hemen hemen her gün kişisel olarak görüşmeye başlamışlardı. Bu günlük ve özel görüşmeler dostluk atmosferinde geçiyor ve ikili bu olumlu havanın barış müzakerelerine de katkı sağlamasını ümit ediyorlardı. Montagna, Mussolini'ye İsmet Paşa ile geliştirdiği bu yakın ilişkiyi, Meis konusunda alınacak yazılı taahhütlerle taçlandırmak istediğini bildirirken, gayretini sabırlı ve çetin bir mücadele olarak nitelendiriyordu¹⁰⁰. Fakat günler geçtikçe İsmet Paşa'nın inadının kırılmaması, Montagna'nın öfkelenmesine yol açmıştı. Montagna, İsmet Paşa'nın belirsiz tutumundan ve uzlaşmaz pazarlığından şikâyetçiydi. Bu noktada, bu tutumun Türklerin lehine olmayacağını

⁹⁵ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 528, B. 743.

⁹⁶ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 533, B. 748.

⁹⁷ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 1, s. 533, B. 750.

⁹⁸ *I Documenti Diplomatici Italiani, Ministero Degli Affari Esteri, settimaserie: 1922-1935*, Vol: 2, 27 Nisan 1923-22 Şubat 1924), s. 11, B. 17.

⁹⁹ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 2, s. 13, B. 21.

¹⁰⁰ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 2, s. 27, B. 39.

söyleyerek diplomatik nezaketin de dışına çıkacak şekilde tehditle isteklerini onaylatma yoluna başvuruyordu¹⁰¹. Bir ay boyunca uğraştıktan sonra hala sonuç alamıyor olmak, Montagna'nın soğukkanlılığını yitirmesine neden oluyordu. Bu nedenle, Montagna, bu işin fazla üzerine düşmemeye karar verdi ve on gün boyunca İsmet Paşa ile bu konu hakkında konuşmadı. Müttefik temsilcileriyle yaptığı görüşmede de, Meis Adası meselesinde sabırlı davranılmasına karar verildi. Fakat Rumbold, İngiliz Hükümeti'nin resmi tavrından bağımsız olarak, İtalya'nın fedakârlıklarının ardından burada istediğini alması gerektiğini söylüyordu¹⁰². Nihayetinde 28 Mayıs günü, İsmet Paşa, Montagna ile görüşmüş ve İtalya'nın Meis Adası'nı kesinlikle Türkiye aleyhine kullanmayacağına ve On İki Ada'nın Osmanlı borçlarından paylarına düşen kısmını ödeyeceğine dair verilen kesin taahhüt üzerine ikna olma noktasına gelmiştir¹⁰³. 5 Haziran'daki oturumda da, İsmet Paşa, resmi olarak Meis Adası üzerindeki hak taleplerini geri çektiklerini bildirmiştir. Buna göre; Lozan Antlaşması'nın 15. Maddesini teşkil edecek olan hüküm gereği, Meis Adası İtalya'nın egemenliğine girmiştir¹⁰⁴. Meselenin bu şekilde halledilmesi, Montagna'ya göre; İtalyan çıkarları adına mümkün olabilecek en iyi çözümdür¹⁰⁵. İsmet Paşa için ise; dünya barışının temini adına Türklerin haklı davalarından feragat etmek suretiyle yapmak zorunda kaldıkları bir fedakârlıktır¹⁰⁶.

Konferansın ikinci defa toplandığı 23 Nisan tarihinden itibaren, İtalyan heyetini Meis Adası ile beraber en çok uğraştıran mesele, Türk-Yunan barışının sağlanması meselesidir. Zira Akdeniz'de çatışmanın devamı, İtalyanların en son istedikleri şeydi. Fakat Lozan'da Yunanistan'ı temsil eden Venizelos'un, Türklere karşı olan sert ve agresif tavrı işleri zorlaştırmaktaydı. İtalyanlar ise, müzakereler boyunca bu tavrı yumuşatarak bir anlaşmaya varılabilmesi için çaba sarf etmişlerdir. 9 Mayıs'ta, Venizelos, Müttefik temsilcilerinden İzmir ve İstanbul'daki Yunan bankalarının güvenliğinin ihlali, Anadolu'daki Yunan tutsaklara kötü muamele edilmesi ve yine Anadolu

¹⁰¹ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 2, s. 29, B. 43.

¹⁰² DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 2, s. 38, B. 57.

¹⁰³ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 2, s. 41, B. 59.

¹⁰⁴ Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı; Tutanaklar, Belgeler**, İkinci Takım, Cilt: 8, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001, s. 6.

¹⁰⁵ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 2, s. 48, B. 69.

¹⁰⁶ Karacan, a.g.e., s. 338.

bölgelerinden Yunan nüfusun sınır dışı edilmekte olduğu nedenleriyle Türkiye'ye bir ultimatom verilmesini talep etmiştir. Rumbold'un karşılığı ise; hali hazırda bu konuların kendilerini de tedirgin etmekte olduğudur. Rumbold'un bu tutumu, Venizelos'u destekler nitelikteydi. Ancak Montagna, bunun yeni bir çatışmaya yol açabileceğinden dolayı endişe duyuyordu. Montagna'ya göre; Venizelos'un üzerinde yeteri kadar kanıt bulunmayan şikâyetleri ve blöflerinin üzerinde durmak yerine, bir anlaşmaya ve barışa ulaşabilmek için gayret etmek daha doğru olacaktı. Zira Türklerin tepkisini çekmek, yeni bir savaşın fitilini ateşleyebilirdi. Montagna'nın tespiti; savaşın en başında olduğu gibi, İngilizler ve Fransızların, Yunan ordusunun kapasitesini hala yanlış değerlendirdikleri yönündeydi¹⁰⁷. Montagna, İngilizler ve Fransızların, Türklerin ekonomik ve mali konulardaki anlaşmaya uzak tutumunu, Yunan tehdidiyle kırabileceklerine inandıklarını düşünmekteydi¹⁰⁸. Bu sebeple, Fransız temsilci Pellé ile uzun bir görüşme gerçekleştirerek, onu herkesin içtenlikle barışı istediği bir ortamda konferansın kaderi için, tehlike arz etmekte olan Yunan blöflerine boyun eğilmemesi konusunda uyardı. Türklerle tazminat sorunlarını çözebilmek için güçsüz halde bulunan Venizelos'a güvenilemezdi. Pellé, bu konuda ikna olarak, Paris'e telgrafla durumu bildirmeyi kabul etmiştir¹⁰⁹. Neticede Paris Büyükelçisi Romano Avezana aracılığıyla ulaşan haberler, Fransız idarecilerin de Yunanistan'ın tutumunun Türkiye ile düşmanlıklarını yeniden başlatabilecek nitelikte olduğu dolayısıyla endişe duydukları ve İngiltere'ye bu konudaki politikalarını gözden geçirme hususunda baskı yapılmasını kararlaştırdıkları yönündedir¹¹⁰. Her ne kadar İngiltere, Yunan ordusunu Lozan'da, Türklere karşı bir koz olarak kullanmak istese de; Doğu Trakya'da bir askeri hareketlilik olduğu anda Yunan hükümetini uyararak, çatışmaları tekrar başlatacak bir hamlede bulunulmamasını istemiştir. Fransa'nın ve İngiltere'nin Yunanistan'a karşı bu tutum değişikliğinde, Lozan'da Montagna'nın ve Roma'da Mussolini'nin İngiliz Büyükelçisi aracılığıyla gerçekleştirdiği temaslar etkili olmuştur¹¹¹. Ayrıca Türkiye ve Yunanistan arasında ihtilafa neden olan Trakya sınırının silahtan arındırılması ve savaş taz-

¹⁰⁷ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 2, s. 20, B.28.

¹⁰⁸ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 2, s. 20, B.29.

¹⁰⁹ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 2, s. 22, B.30.

¹¹⁰ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 2, s. 28, B.40.

¹¹¹ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 2, s. 31, B.45.

minatı gibi konuların çözümünde de İtalya, gerilimi düşürmeye yönelik politikasını sürdürerek, İngiltere'nin Yunan agresifliğine prim veren politikasına karşılık bir denge unsuru olmuştur¹¹². Bu durum, Montagna'nın Atina'da bazı gruplar tarafından protesto edilmesine ve basından sert tepki görmesine dahi neden olmuştur¹¹³.

Konferans kapanırken Montagna, Mussolini'ye sunduğu sonuç raporunda, İtalyan çıkarlarının pek hasar görmeden müzakerelerin atlatıldığı görüşünü paylaşıyordu. Barışın sağlanmasına olan katkılarından dolayı İsmet Paşa'ya müteşekkirdi. Konferansa katılan bütün devletlerin temsilcileriyle dostça ilişkiler kurduğunu bildiriyor ve bunun ileride devletler arası ilişkilere de olumlu yansımalarını temenni ediyordu. Ancak Türkiye ile olan ilişkilere ayrı bir parantez açarak, buradan en avantajlı biçimde İtalya'nın ayrıldığını düşünüyordu. İsmet Paşa, özel olarak Montagna'yı ziyarete gelerek, konferans boyunca İtalyanların dostça tutumlarından ve barışa ulaştırılmasına sundukları katkıdan ötürü teşekkürlerini iletmişti. Birkaç saat süren bu dostça görüşmenin sonraki akşamında, Montagna da İsmet Paşa'yı ziyarete gitmişti. Konferans bitiminde, İsmet Paşa'yı ziyaret eden tek yabancı temsilciydi. Paşa, Montagna'ya, İtalya'nın Türkiye'de almak isteyeceği ticari insiyatiflerin, Lozan'da yaşananlardan sonra her zaman Ankara'da sempatiyle karşılanacağını belirterek dostluklarını başka alanlara da taşıyabilecekleri sinyalini vermişti¹¹⁴.

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını bütün dünya devletlerine kabul ettiren antlaşmanın imzalandığı Lozan Barış Konferansı, Türk siyasi tarihi açısından Türkiye'nin hazır bulunduğu en önemli uluslararası organizasyon konumundadır. Bu konferans, ayrıca İtalya için de faşist idarenin uluslararası arenada kendini gösterdiği ilk etkinlik olması nedeniyle önem taşımaktaydı. Faşist lider Mussolini, iktidarı devralmasının ardından hem şahsını hem de ideolojisini tanıtmak amacıyla, bizzat Lozan'a gelerek bu fırsatı değerlendirmiştir. Yıllar ilerledikçe, hem iç hem de dış politikada daha agresif bir yön belirleyen İtalyanlar, Lozan Konferansı sürecinde Akdeniz'de

¹¹² DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 2, s. 55, B.78.

¹¹³ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 2, s. 32, B.47.

¹¹⁴ DDI, settimaserie: 1922-1935, Vol: 2, s. 92, B.140.

barışın sağlanması ve bir an önce Müttefikler olarak işgalci buldukları İstanbul'u boşaltmak gayesiyle hareket etmişlerdir. Türklerin ülkelerinde artık işgalcilere tahammülü kalmadığını kavrayıp, mümkün olduğunca çıkarlarını muhafaza edecek antlaşmalarla bu işi sonlandırmak istemişlerdir.

Lozan'a gelen İtalyan temsilcilerin, müzakereler boyunca en önem verdikleri meseleler; müttefikleriyle eşitlik ilkesini muhafaza etmek, Ege Adaları'ndaki egemenliklerini tescil ettirmek ve de Türkiye toprakları üzerinde iktisadi imtiyazlar elde edebilmek olmuştur. Konferansın başladığı tarih olan 20 Kasım 1922'den, çözümsüz dağıldığı 4 Şubat 1923'e kadar geçen birinci dönem müzakerelerinde İtalyanların ana hedefi; daha evvel İtalya'nın kontrolüne bırakılmış olan On İki Ada üzerindeki egemenliklerini Lozan'da da resmi olarak kabul ettirmek olmuştur. Fazlaca gayret gösterdikleri bir diğer husus ise; Anadolu'yu aralarında imtiyaz sahası olarak paylaştıkları Müttefikler arası Üçlü Antlaşma'nın bir yenisini yapabilmektir. İtalya, bu emellerinden On İki Ada ile ilgili olanı gerçekleştirmiş, fakat diğerine muvaffak olamamıştır. Zira Türkler, bağımsızlıklarını yok sayan Sevr Antlaşması ve ondan kaynaklanan Üçlü Antlaşma gibi belgelere bir isyan olarak Kurtuluş Savaşı'nı başlatmışlar ve sonucunda da bu antlaşmaların uygulanabilirliğini savaş sahasında yok etmişlerdir. Bu nedenle, böyle bir antlaşmanın yenisini yapabilmek adına enerji harcamak, İtalya için boş ve anlamsız bir siyaset olmuştur. Birinci dönem müzakerelerinde Boğazlar meselesi de aslında İtalya için önem arz etmekteydi. Ancak bu konudaki müzakerelerin baş aktörü İngilizler olmuşlardır. İtalyan temsilcileri de İngiltere'nin önderliğini kendi çıkarlarına uygun bulmuşlardır.

Lozan Konferansı 1923 yılının Şubat ayının başında antlaşma yapılamadan dağılmıştır. Özellikle kapitülasyonlar ve Musul sorunu gibi meselelerde tarafların orta yolu bulamaması müzakerelerin kesilmesindeki etkindir. İtalyan delegeler, bu süreç içerisinde bir arabulucu rol oynayarak konferansın yeniden başlatılması adına gayret göstermişlerdir. Zira yeniden bir savaşın çıkmasından çekinerek bir an evvel Akdeniz'de sulhun sağlanmasını istiyorlardı. Bu amaçla hem İngilizlerle hem de Türklerle masanın yeniden kurulması için temas sağlamışlardır. Nihayetinde de taraflar makul bir zeminde buluşmuş ve iki aylık bir aranın ardından 23 Nisan günü Lozan'da konferans yeniden toplanmıştır. Konferansın dağıldığı dönemde,

İtalyanların İngilizlerin tavrından duydukları rahatsızlık, İtalyan idarecilerinin aralarındaki yazışmalardan görülebilmektedir.

Konferans ikinci defa toplandığında ise, bu kez İtalya için en önemli mesele; Meis Adası'nın akıbeti olmuştur. Türklerin bu adayı Anadolu'ya çok yakın olması nedeniyle kendi egemenlikleri altında tutmayı talep etmeleri, İtalyan baş delegesi Montagna'yı sıkıntıya sokmuştur. Kendi tabiriyle; İsmet Paşa'ya karşı sabırlı ve gayretli bir pazarlık yürüten Montagna, nihayetinde, Türklerin dünya barışı için gösterdiği fedakârlık neticesinde amacına ulaşabilmiştir.

Montagna'yı bir hayli uğraştıran bir diğer mesele ise; Türk-Yunan gerginliğinin düşürülmesi ve taraflar arasında antlaşmanın sağlanabilmesi olmuştur. Bu noktada İngiliz desteğini arkasında hisseden Yunanların tutumu, endişenin asıl sebebidir. İtalyanlar, burada da bir arabulucu rol oynamakla beraber, aynı zamanda Londra'yla da temas sağlayarak Yunanistan'ın blöflerine paye vermektense, barışın sağlanmasına gayret gösterilmesi adına diplomatik uyarılarda bulunmuşlardır.

Sonuçta İtalya, Lozan Konferansı'nda kendisini ilgilendiren Ege Adaları meselesinde istediğini almıştır. Kapitülasyonlar ve Boğazlar meselesinde ise, müttefikleri neyi kazanıp neyi kaybettiyse ona razı olmuştur. Montagna ve İsmet Paşa arasında başlayan kişisel dostluk, devletlerin arasındaki ilişkilerin gelişmesi ve İtalya'nın arzu ettiği iktisadi anlaşmaların gerçeğe dönüşmesi adına konferansın olumlu sonuçlarından biri olarak ifade edilmelidir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

A. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri (BCA):

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0 / 204-393-43
(21.12.1922).

B. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri (BOA):

Dahiliye Mektubi Kalemi Belgeler (DH.MKT.): 808/33 (21.10.1321).

Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM.): 62/84
(01.12.1922), 65/44 (10.01.1923), 61/52 (27.10.1922), 61/15

(23.09.1922), 40/11/Lef: 1 (22.01.1923).

C. I Documenti Diplomatici Italiani, Ministero Degli Affari Esteri, settimaserie: 1922-1935, Vol:1, (31 Ottobre 1922-26 Aprile 1923):

Belge No (B). 12, 13, 18, 17, 34, 77, 104, 111, 109, 119, 138, 141, 143, 152, 169 171, 421, 154, 155, 159, 162, 161, 231, 289, 291 409, 282, 433, 158, 190, 206, 251, 215, 385, 412, 430, 435, 437, 455, 464, 466, 467, 470, 480, 521, 525, 543, 590, 591, 594, 619, 635, 645, 658, 673, 693, 736, 743, 748, 750.

D. I Documenti Diplomatici Italiani, Ministero Degli Affari Esteri, settimaserie: 1922-1935, Vol:2, (27 Aprile 1923-22 Febbraio 1924):

Belge No (B). 17, 21, 39,43, 57, 59, 69, 28, 29, 40, 45, 78, 47, 140.

E. Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtları

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 24, 13.11.1922.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 25, 16.12.1922.

2. Kitaplar

Armaoğlu, Fahir: **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara, Alkım Yayınları, 2003.

Baykara, Tuncer: **Milli Mücadele**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985.

Cassels, Alan: **Mussolini's Early Diplomacy**, Princeton, Princeton University Press, 2015.

Çelebi, Mevlüt: **Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, Ankara, Stratejik Araştırmalar Merkezi, 1999.

Demirci, Sevtap: **Belgelerle Lozan**, Çeviren: Mehmet Moralı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2011.

Erkin, Feridun Cemal: **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Ankara, Başnur Matbaası, 1968.

Gooch, John: **The Italian Army and the First World War**, Cambridge, Cambridge University Press, 2015.

Grassi, Fabio L.: **İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923): Kamuoyu**

ve Dış Politika, Çeviren: Nevin Özkan, Durdu Kundakçı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003.

İnönü, İsmet: **Hatıralar**, Derleyen: Sabahattin Selek, Cilt: 2, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1987.

Karacan, Ali Naci: **Lozan**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1971.

Meray, Seha L: **Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar, Belgeler**, Takım: 1, Cilt: 1, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.

_____, **Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar, Belgeler**, Takım: 2, Cilt: 8, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.

Sonyel, Selahi: **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, Cilt: II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.

Soysal, İsmail: **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**, Cilt: 1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983.

Şimşir, Bilal: **Lozan Telgrafları**, Cilt: I, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1990.

_____, **Lozan Günlüğü**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2012.

Taşkıran, Cemalettin: **Oniki Ada**, İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılık, 2009.

Turan, Mustafa: **Milli Mücadele'de Siyasi Çözüm Arayışları**, Ankara, Siyasal, 2006.

Turan, Şerafettin: **İsmet İnönü: Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

3. Makaleler

Cassels, Alan: "Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri", **Bellekten**, Cilt: LXII, Sayı: 233, Nisan 1998, ss. 157-205.

Doğru, Sami: "Türk Boğazlarının Hukukî Statüsü: Sevr ve Lozan'dan Montrö'ye Geçiş", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 2, 2013, ss. 123-169.

Turan, Şerafettin: "Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı", **Bellekten**, Cilt: XXIX, Sayı: 113, Ocak 1965, ss. 77-119.

4. Süreli Yayınlar

Vakit (2 Şubat 1923)